

УДК 330.341

А. О. Пучко,  
аспірант кафедри фінансів,  
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

## СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A. Puchko,  
graduate student in the Department of Finance Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv

### THE SYSTEM OF STATE FINANCING OF INNOVATION ACTIVITIES

**У статті розглянуто систему державного фінансування інноваційної діяльності в Україні, проаналізовано обсяги, джерела та структуру фінансування інноваційної діяльності, проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні, а також запропоновано напрями виходу з існуючої ситуації.**

**Функціонування економіки на засадах інноваційної моделі розвитку потребує створення адекватного механізму фінансового забезпечення, який би дозволив при наявності обмежених фінансових ресурсів перетворити його зі статусу витратного у механізм, що забезпечує її прогнозовану ефективність. Вирішення стратегічних завдань раціонального фінансового забезпечення інноваційного розвитку потребує раціонального використання наявних фінансових ресурсів на рівні як окремого підприємства, так і держави в цілому.**

**Питання фінансового забезпечення є досить актуальним, зважаючи на дефіцит власних фінансових ресурсів та складність залучення інвестицій, високий рівень відсотків за банківські кредити.**

**The article considers the system of state financing of innovative activity in Ukraine, analyzed the volumes, sources and structure of financing of innovative activity, problems of financial ensuring of innovative activity in Ukraine, and proposed ways out of the situation.**

**Functioning of economy on principles of innovative model of development needs creation of adequate mechanism of the financial providing, that would allow at presence of limit financial resources to convert him from status an expense in a mechanism that provides her the forecast efficiency. The decision of strategic tasks of the rational financial providing of innovative development needs the rational use of present financial resources at the level of both separate enterprise and state on the whole.**

**A question of the financial providing is actual enough, having regard to the deficit of own financial resources and complication of bringing in of investments, high level of percents for bank credits.**

*Ключові слова: державне фінансування, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, системний підхід, фінансове забезпечення.*

*Key words: public financing, innovative activity, innovative development, system approach, financial provision.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні зростає розуміння виняткової ролі науки та інновацій у розвитку національної економіки при постійному обговоренні на державному і регіональному рівнях, в бізнесовому середовищі, суспільному секторі та сфері освіти. Проте попри загальне визнання високого значення інноваційних процесів для економічного розвитку держави, сучасний стан системи їх фінансового забезпечення як одного з ключових чинників інноваційної діяльності, свідчить про її неспроможність створити необхідні умови для реалізації існуючого інноваційного потенціалу. Відсутність належного фінансового забезпечення, концентрації та ефективного використання наявних фінансових ресурсів стримує процес активізації інноваційної

діяльності та знижує першорядний вплив на ефективність економічних інновацій.

#### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансового забезпечення інноваційної діяльності можна знайти в працях таких вчених як: Л.К. Безчасний, З.С. Варналій, В.М. Геєць, А.М. Гуржій, В.В. Зянько, В.П. Мельник, С.В. Онишко, В.Л. Осецький, І.А. Павленко, Л.І. Федулова, А.А. Чухно та ін.

#### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення найбільш важливих проблем у сфері фінансування інноваційної діяльності та

можливих шляхів їх вирішення на підставі аналізу сучасного стану фінансового забезпечення інновацій в Україні.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливість розгляду фінансового забезпечення інноваційної діяльності в механізмі сучасної економічної системи обумовлена тим, що воно, виконуючи свої основні функції — відтворювальну, розподільну й контрольну опосередковує рух інтелектуального капіталу. Збільшуючи або сповільнюючи швидкість переливу у високоприбуткові сфери інноваційної діяльності, фінансове забезпечення виступає найбільш чутливим барометром інноваційної кон'юнктури. А це означає, що кошти, їхні джерела, принципи організації, форми й засоби формування й використання виступають індикаторами розвитку економічної системи, за допомогою яких можна постійно отримувати інформацію про стан ринку інновацій і впливати на мотивацію й поведінку його суб'єктів.

Через системну природу інновацій державна інноваційна політика вимагає системного підходу. Звідси елементами системи фінансування інноваційної діяльності є: джерела інвестиційних ресурсів; механізм нагромадження фінансових коштів і їхнє інвестування в інноваційні проекти; механізм управління інвестиційними ресурсами для забезпечення їхнього ефективного використання й зворотності позикового капіталу.

При розгляді системи забезпечення фінансування інноваційної діяльності потрібно також виходити з того, що в умовах становлення й розвитку інноваційної економіки в нашій країні важливим є не тільки відособлений розгляд власних і залучених фінансових, кредитних і альтернативних джерел забезпечення інноваційної діяльності, скільки їхня збалансованість залежно від особливостей інноваційного процесу на окремих його циклах і фазах, а також з врахуванням того, який у кожній конкретній ситуації використовується інноваційно-інвестиційний механізм, інноваційна інфраструктура. Грунтуючись на даних методологічних положеннях можна достатньо обґрунтовано, на наш погляд, ставити й вирішувати проблеми визначення ефективності інноваційної діяльності й фінансових коштів її забезпечення, що також є актуальним завданням сучасного економічного розвитку.

В умовах розбудови інноваційної економіки, де основою розвитку є ефективне використання інтелектуального потенціалу країни, актуальним постає завдання формування системи взаємопов'язаних стадій загального інноваційного циклу розвитку виробництва, що починається з набуття населенням країни певної суми знань в системі освіти і закінчується використанням матеріалізованих результатів інноваційного розвитку суспільства в секторах економіки. Звідси виникає необхідність комплексного вирішення проблеми фінансового забезпечення кінцевих результатів розвитку інтелектуальної складової економіки, а не окремих її ланок. Сутність даного процесу полягає у комплексному визначенні оптимальних співвідношень в обсязі фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію окремих стадій добування, придбання та використання набутих і створених нових знань. У свою чергу, успішна реалізація знань в цій системі на основі комплексного фінансування залежить від повноти зв'язків між освітою, наукою, виробництвом та рівнем розвитку технологічної інфраструктури. Дотримання умов результативного використання знань вимагає відповідного їх ресурсного забезпечення в тому числі й фінансування усіх ланок інноваційної системи як інституціонального утворення.

Власне, де шукати потенціал ефективності, при фінансуванні нижче потреб забезпечення. В таких умовах будь-яка система є нежиттєздатною в частині стратегій розвитку: інноваційної діяльності, технологічного прориву, структурної дефрагментації і диверсифікації локальних економічних технологічних/інноваційних систем. У структурі розподілу загального обсягу фінансових ресурсів підтримки інноваційної діяльності для України слід виділити дві базових складові: система фінансової підтримки із забезпечення інноваційної діяльності та система фінансової підтримки розвитку, яка в свою чергу структурується в залежності від напрямків: пріоритетного розвитку, відповідно до прийнятих державних/регіональних стратегій розвитку, галузевих/ринкових пріоритетів, пріоритетів у сфері міжнародної науково-технологічної взаємодії.

Систему фінансової підтримки інноваційної діяльності слід формувати на основі розподілу її загального обсягу на складові в двох напрямках: по-перше, за організаційною структурою: за стадіями інноваційного процесу; по-друге, за функціональним розподілом: за складовою забезпечення; за складовою інноваційного розвитку.

При цьому уніфікована структура системи підтримки інноваційної діяльності за напрямками повинна збігатиметься за певними структурними складовими, в яких досягатиметься найбільший синергетичний ефект інновацій від взаємореалізації потенціалу ефективності організаційної системи та функціональної ефективності системи державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. Відсутність системного підходу в організації державної фінансової підтримки інноваційної діяльності призводить до розпорошення фінансових ресурсів ще на стадії забезпечення підтримки інноваційної діяльності, що призводить до деконцентрації фінансових ресурсів за пріоритетними напрямками інноваційного розвитку.

Подібний ефект спостерігається і в реалізації програмного підходу у реалізації стратегії інноваційного розвитку економіки, де визначення пріоритетних напрямків інноваційної діяльності ґрунтується на методі конкурсного відбору, який передбачає ситуаційність активізації інноваційної діяльності, ініціалізацію часових розривів, в залежності від процесу затвердження програм, відповідно, ініціалізується і суб'єктивний фактор в прийнятті управлінських рішень. Разом з тим, реалізація державних цільових програм, після ліквідації державного інноваційного фонду, залишається основним інструментом державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. Недоліки, які сформувалися за даного підходу в державній політиці інноваційного розвитку, ґрунтуються на використанні програмного фінансування як методу реалізації останньої. В той же час, використання інструментарію в якості методу державної політики призводить до втрати ефективності використання фінансових ресурсів через розсіювання коштів внаслідок деконцентрації фінансових потоків за пріоритетними напрямками державної політики в інноваційній сфері, що і відбувається в Україні.

Ефективність та результативність інноваційної діяльності залежить від багатьох чинників: від наявності наукового потенціалу, ресурсного забезпечення, матеріально-технічної бази та висококваліфікованих кадрів. Проте основними факторами, що стримують інноваційну діяльність в Україні є: нестача власних коштів (це зазначили майже 80% опитаних підприємств), великі витрати на нововведення (57%), недостатня фінансова підтримка держави (54%), високий економічний ризик (40,7%). Отже, основні причини стримування інноваційного розвитку в Україні пов'язані з фінансовими проблемами.

Значний вплив фінансового забезпечення на результативність інноваційної діяльності підтверджує також аналіз взаємозв'язку між обсягами фінансування досліджень та розробок у США та доданою вартістю, яка була створена у третинному секторі (сфері послуг) у 1981—2007 роках. Для аналізу були використані статистичні дані США як однієї з найбільш інноваційних країн світу, розвиток якої наприкінці 20-го початку 21-го сторіччя був відносно стабільним. Результати розрахунків взаємодіяючих функцій свідчать про наявність високого ступеню кореляції між цими змінними. Так, розрахований коефіцієнт кореляції становить 0,99, що свідчить про дуже високу ступень взаємозв'язку між змінними.

Значення коефіцієнту кореляції 0,99 у нульовому періоді може говорити про наявність найбільшого взаємозв'язку між рядами без тимчасового зсуву.

Виходячи з даних кореляційної функції, зростання обсягів фінансування досліджень та розробок супроводжувалося збільшенням частки сфери послуг у ВВП. При цьому, як показують статистичні дані США, зростання сфери послуг відбувається здебільшого за рахунок галузей, які використовують сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології. Тому взаємодіяюча функція між цими двома рядами не випадкова, а цілком очевидна. Відсутність тимчасового лага говорить про наявність в США тісних взаємозв'язків між сферою наукових досліджень і виробництвом, що дозволяє відносно швидко впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво та досягати високої результативності інноваційної діяльності в цілому. Таким чином, постіндустріальна економіка, яка базується на інтенсивному розширеному відтворенні потребує дієвого механізму фінансового забезпечення і стимулювання. Тому у розвинутих країнах фінансові відносини стають потужною силою, що надає спроможність створення, впровадження та поширення інновацій.

Джерела фінансування інноваційної діяльності умовно можна розділити на три групи залежно від сектора економіки: державний, підприємницький, фінансовий та зовнішньоекономічний [1, с. 241—246].

Слід зазначити, що для України державна фінансова підтримка науково-технічної і інноваційної діяльності набуває особливого значення.

Основним джерелом фінансування інновацій в Україні стали власні кошти підприємств.

Ефективною формою використання власних коштів підприємств на інноваційну діяльність може бути розширення масштабів застосування корпоративної системи управління науково-підприємницькими об'єднаннями з відповідними державними гарантіями щодо надання привілеїв і пільг. З цим напрямом фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності тісно пов'язане залучення венчурного капіталу, що широко використовується у зарубіжній практиці і може позитивно вплинути на структуру фінансування цих сфер економіки у майбутньому.

Загалом венчурне фінансування — це довготривалі фінансові інвестиції з високим ступенем ризику в акції новостворюваних малих інноваційно-технологічних фірм, які орієнтовані на розроблення і виробництво наукомістких продуктів, задля їх розвитку й розширення з метою отримання прибутку від приросту вартості вкладених коштів [2, с. 98].

Без перебільшення можна констатувати, що венчурне фінансування має такі переваги порівняно з іншими джерелами:

- надійна й дієва альтернатива позиковому фінансуванню, яка орієнтована не на існуючі, а на майбутні активи компанії, що розвивається;

- не потребує щорічних виплат за відсотками, ліквідної застави;

- інвестор не вимагає страхувати свої ризики, при цьому активно допомагає новій фірмі порадами, досвідом і діловими зв'язками;

- можливість здійснення якісного "стрибка" від ранніх безприбуткових етапів розвитку нової високотехнологічної компанії до рентабельних стадій її життєвого циклу.

Розвиток венчурного фінансування в нашій державі не можна назвати задовільним. Кількість венчурних інвесторів в Україні сьогодні надто мала, до того ж серед них зовсім відсутні венчурні фонди з вітчизняним капіталом. Загальна сума залученого венчурними фондами капіталу є в межах 200—300 млн дол., але фактично інвестовано не більше 100 млн, при цьому розмір вкладених коштів в Україні становить не більше відсотка від щорічних надходжень до європейських венчурних фондів [3, с. 47]. Такий стан венчурного фінансування в Україні обумовлений цілою низкою причин: нестабільністю економічного і політичного середовища; суперечністю законодавства в сфері підприємницького права; жорсткою податковою системою; відсутністю передумов для створення венчурної інфраструктури; інертністю держави в питаннях підтримки венчурного підприємництва; нерозвиненістю ринку цінних паперів; нерозумінням вітчизняними підприємцями механізму венчурного інвестування, побоюванням втратити контроль за справою, допустивши до управління своїм бізнесом стороннього співвласника.

Подальший розвиток венчурного фінансування потребує чіткішої державної політики сприяння в галузі вдосконалення відповідного чинного законодавства, створення інноваційного конкурентного середовища, у тому числі за рахунок залучення до нього малих та середніх підприємств, підвищення кваліфікаційного рівня підприємців та управлінського персоналу, їх фірм, а також багатьох інших організаційно-економічних заходів щодо використання цього джерела фінансування в умовах нестачі коштів державного бюджету.

Стратегічним джерелом збільшення фінансових ресурсів для інноваційної діяльності має бути використання заощаджень населення. Як свідчать результати спеціальних досліджень цієї проблеми вітчизняними економістами, за зростання обсягу таких заощаджень у країні норма активної їх частини є ще доволі низькою і становить близько 5 % [4, с. 25]. Незважаючи на значне зростання як доходів, так і заощаджень громадян протягом останніх років, населення поки що не має достатніх коштів для того, щоб його заощадження стали вагомим джерелом фінансування інновацій.

Дефіцит власних фінансових ресурсів суб'єктів економіки доповнюється нерозвиненістю інституційних інвесторів — банків, страхових фірм, інвестиційних компаній тощо, а також ринку цінних паперів. Надто високою залишається собівартість банківських послуг, що є додатковим чинником завищення кредитних ставок і заниження проценту за депозитами. Отже, банки акумулюють незначну частку фінансових ресурсів у країні. Позитивні зміни фактично не торкнулися питання розвитку інституційних інвесторів, які могли б здійснювати інноваційне інвестування, а також розвитку інноваційної інфраструктури.

Окремим напрямом фінансування інноваційної діяльності може стати залучення коштів іноземних інвесторів.

У країнах, що розвиваються, та перехідних економіках саме іноземні інвестиції небезпідставно розглядаються як джерело організаційних і технічних інновацій. Багато вітчизняних експертів також обстоюють думку, що лише іноземні інвестори здатні переорієнтувати економіку на інноваційні рейки. Проте на практиці обсяги інвестицій, що надходять до України, залишаються низькими, а їхня структура не дає можливості говорити про інноваційний характер таких інвестицій. Так, сьогодні переважають вкладення у виробничу сферу, причому вони майже не торкаються перспективних високотехнологічних виробництв. Натомість зростають вкладення у сферу торгівлі, що призводить до зростання імпорту в Україну, причому насамперед продукції споживчого характеру [5].

Останнім часом в Україні невпинно зростає питома вага фінансування наукових і науково-технічних робіт за рахунок коштів іноземних замовників. За часткою іноземного фінансування в сумарних витратах на науку Україна випередила Росію (17,1 %), Великобританію — лідера у частці іноземного фінансування серед розвинутих країн Заходу (16,8 %) і усі східноєвропейські країни, де частка іноземного фінансування варіює в межах від 1,5 до 5 % [4, с. 25].

Безперечно, залучення зарубіжного фінансування дає змогу забезпечувати функціонування наукових установ, оснащення їх сучасним обладнанням, підтримку рівня життя науковців. Проте разом з тим слід пам'ятати, що вивезення інтелектуального продукту за кордон на ранній стадії інноваційного процесу призводить до негативних наслідків. Показово, зокрема, що на тлі значного збільшення обсягів іноземного фінансування зменшуються обсяги експорту науково-дослідних і дослідно-конструкторських послуг.

Таким чином, можна виділити такі групи проблем у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку України:

- недостатній обсяг фінансування інноваційної діяльності в порівнянні з розвинутими країнами та продовження негативної тенденції зниження витрат;
- відсутність значних та стабільних джерел фінансування: брак власних коштів підприємств, дефіцит державних та кредитних ресурсів, інвестиційна непривабливість країни для іноземних інвесторів, відсутність фінансових структур, які спеціалізуються на фінансуванні інновацій: венчурних фондів, приватних інвесторів ("бізнес-ангелів");
- деформована структура фінансування: за напрямками досліджень, за галузями економіки та за регіонами України.

Серед найважливіших причин зниження фінансового забезпечення науково-технічної і інноваційної діяльності в Україні, на нашу думку, є такі:

- зменшення здатності держави і суб'єктів акумулювати фінансові ресурси і спрямувати їх на розвиток національної інноваційної системи;
- зменшення внутрішніх здібностей підприємств до самофінансування;
- зменшення частки нефінансового сектора в створенні валового прибутку, який є головним джерелом розширеного відтворення;
- переважання споживацького використання доходів в збиток накопиченню і заощадженню капіталу;
- розширення тінювого сектора економіки;
- відсутність обґрунтованих пріоритетів фінансової підтримки інноваційної діяльності.

## ВИСНОВКИ

Важливим питанням реформування системи державної фінансової підтримки є створення організаційної системи державної фінансової підтримки інноваційної сфе-

ри загалом та інноваційної діяльності як конкретного напрямку, і визначення в цій системі програмного методу фінансової підтримки, методу фінансування за пріоритетними напрямками, бюджетного фінансування інноваційних розробок стратегічних підприємств та наукомістких виробництв та іншого інструментарію, який зарекомендував себе як ефективний у здійсненні державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в інших країнах. Іншим важливим завданням реформування є усунення, за рахунок оптимізації організаційної структури, дублювання функцій в системі інструментів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. За визначенням пріоритетів, за використанням інструментарію, за фінансовими методами підтримки інноваційної діяльності, за часовою синхронізацією, який передбачає єдиний для всіх пріоритетів підхід у визначенні часових періодів державних фінансових дотацій на реалізацію інноваційних проєктів різного масштабу: загальнодержавного, регіонального, місцевого, галузевого, в сфері міжнародної, регіональної транс регіональної конкурентоспроможності, чи за напрямом диверсифікації чи локалізації економіки.

## Література:

1. Park Y. A Taxonomy of National Systems of Innovation: R&D Structure of OECD Economies / Y. Park // Science and Public Policy. — 1999. — Vol. 26 (August). — P. 241—246.
2. Недбаєва В.М., Кравченко С.І. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення інноваційних процесів в Україні / В.М. Недбаєва, С.І. Кравченко // Праці IV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених "Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання". — Ч. 5 / Ред. кол. О.Б. Ступін, І.О. Александров та ін. — Донецьк: ДонНУ, 2003. — 337 с.
3. Зінченко О., Ільчук В. Становлення венчурного фінансування / О. Зінченко, В. Ільчук // Фінанси України. — 2004. — № 10. — С. 46—49.
4. Гоптаренко Ю. Правові засади побудови інноваційно-інвестиційної моделі в Україні / Ю. Гоптаренко // Юстиніан. — 2004. — № 6. — С. 23—26.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

## References:

1. Park, Y. (1999), "A Taxonomy of National Systems of Innovation: R&D Structure of OECD Economies", Science and Public Policy, vol. 26, pp. 241—246.
  2. Nedbajeva, V.M. and Kravchenko, S.I. (2003), "Problems and prospects of financial support of innovative processes in Ukraine", Praci IV Mizhnarodnoi naukovoї konferencii studentiv ta molodyh uchenyh [Proceedings of IV International scientific conference of students and young scientists], Upravlinnja rozvytkom socialno-ekonomichnyh system: globalizacija, pidpryjemnyctvo, stale ekonomichne zrostannja [Managing the development of socio-economic systems: globalization, entrepreneurship, sustainable economic growth], DonNU, Doneck, Ukraine.
  3. Zinchenko, O. and Ilchuk, V. (2004), "Formation of venture financing", Finansy Ukrainy, vol. 10, pp. 46—49.
  4. Goptarenko, Ju (2004). "The Legal framework of building the innovation-investment model in Ukraine", Justinian, vol. 6, pp. 23—26.
  5. State Statistics Committee of Ukraine (2015), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 5 September 2015).
- Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.*